

## עיון תפילה

**מים ראשונים:** תפילה היא עניין מרכזי בעולמו של האדם המאמין. קדמה התפילה למשכן ולבית המקדש, החל בתפילותיהם של האבות: אברהם על אבימלך (בראשית כ יז), יעקב לקראת המפגש עם עשו (ראש פרשת וישלח), משה בקריעת ים סוף ובחטא העגל ועוד. גם בעת קיום המשכן והמקדש לא נעדרה התפילה אצל: משה, יהושע, חנה, שמואל, דוד, שלמה, אלישע, חזקיהו ועוד. אחרי חורבן הבית קיבלה התפילה חיזוק ונוסח וזמנים קבועים בבחינת: "ונשלמה פרים שפתינו" (דברינו בפרשת ויקרא), ובית הכנסת הפך למקדש מעט ורבו הדינים וההלכות בנושא התפילה: תפילה בציבור לצד תפילת היחיד, תפילה קצרה או ארוכה (דברינו בפרשת בהעלותך), הוספה על התפילות הקבועות עד כדי "ולוואי שיתפלל אדם כל היום" ועוד. כאן נתמקד במושג עיון תפילה ואפשר שנגלוש ממנו לנושאים קרובים.

### מסכת שבת דף קכז עמוד א – גמילות חסד עם עצמך

אמר רב יהודה בר שילא אמר רבי אסי אמר רבי יוחנן: שישא דברים אדם אוכל פירותיהן בעולם הזה, והקין קיימת לו לעולם הבא. ואלו הן: הכנסת אורחין, וביקור חולים, ועיון תפילה, והשכמת בית המדרש, והמגדל בניו לתלמוד תורה, והדן את חברו לכף זכות.<sup>1</sup> איני? והא אן תנן: "אלו דברים שאדם עושה אותם ואוכל פירותיהן בעולם הזה והקין קיימת לו לעולם הבא, ואלו הן: כיבוד אב ואם וגמילות חסדים והבאת שלום שבין אדם לחברו ותלמוד תורה כנגד כולם" [הני - אין, מידי אחרינא - לא];<sup>2</sup>

- הני נמי בגמילות חסדים שייכי. לישנא אחרינא: הני בהני שייכי.<sup>3</sup>

### מדרש משלי (בובר) פרשה כז סימן יח – בעולם הזה ובבא

"נוצר תאנה יאכל פריה". אמר ר' לוי: אם זכה אדם בתורה בעולם הזה, יאכל פריה לעולם הבא. תמן תנינן: "אלו דברים שאין להם שיעור, הפאה והבכורים והראיון וגמילות חסדים ותלמוד תורה. ואלו דברים שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקין קיימת לעולם הבא: כבוד אב ואם, וגמילות חסדים, והבאת שלום בין אדם לחבירו, וביקור חולים, ועיון תפילה, והשכמת בית המדרש, ותלמוד תורה כנגד כולם", לכך נאמר: "נוצר תאנה יאכל פריה".<sup>4</sup>

### מסכת שבת דף קיח עמוד ב – יבוא עלי לטובה

אמר רב נחמן: תיתי לי דקיימית שלש סעודות בשבת.<sup>5</sup> אמר רב יהודה: תיתי לי דקיימית עיון תפילה. אמר רב הונא בריה דרב יהושע: תיתי לי דלא סגינא ארבע אמות בגילוי הראש. אמר רב ששת: תיתי לי דקיימית מצות תפילין. ואמר רב נחמן: תיתי לי דקיימית מצות ציצית.<sup>6</sup>

<sup>1</sup> ראו בהמשך הסוגיה שם סיפורים על "כף זכות", בדברינו לכף זכות ביום כיפור.

<sup>2</sup> רב יהודה בר שילא מביא אמירה בשם רבי יוחנן: "שישא דברים אדם אוכל פירותיהן בעולם הזה, והקין קיימת לו לעולם הבא", ובהם גם עיון תפילה. הגמרא שואלת על כך מהמשה הפותחת את מסכת פאה: "אלו דברים שאין להם שיעור הפאה והבכורים והראיון וגמילות חסדים וכו'", מהחצי השני של המשנה המונה את הדברים שהם "קרן קיימת". שם לא נמנים שישא הדברים שמנה רבי יוחנן ובהם עיון תפילה. הגמרא מבינה שהרשימה שבמסכת פאה היא 'סגורה' ואין להוסיף עליה: אֵלֶּה – כן, אחרים לא.

<sup>3</sup> שני תירוצים והסברים לתוספת של רבי יוחנן לרשימה שבמסכת פאה. האחד, שכל אלה שהוסיף רבי יוחנן הם בכלל 'גמילות חסדים'. והשני, שאינו שונה בהרבה מהראשון: "אלה באלה הם שייכים" – הדברים שהוסיף רבי יוחנן כלולים ברשימה המצומצמת שבמשנה במסכת פאה. ראו פירוש רש"י שם שמסביר כיצד הם כלולים: "הכנסת אורחים וביקור חולים היינו גמילות חסדים, ועיון תפילה היינו בכלל גמילות חסדים, דכתיב (משלי יא) גומל נפשו איש חסד. השכמת בית המדרש וגידול בנים לתלמוד תורה – היינו תלמוד תורה, דן את חברו לכף זכות – בכלל הבאת שלום". לעניינינו, עיון תפילה הוא בכלל 'גמילות חסדים' – חסד שאדם עושה עם עצמו! ראו פירוש הרא"ש מסכת פאה פרק א שמסביר: "נפש זה תפילה דכתיב גבי חנה: ואשפוך את נפשי לפני ה'". כשאדם מעיין בתפילה ושופך שיח הוא גומל חסד עם עצמו! החידוש כאן אינו בכך שגמילות חסדים היא גם בנפש ולא רק בגוף, אלא בכך שאדם יכול לקיים גמילות חסדים עם עצמו! ולא רק עם נפשו אלא גם עם גופו! ראו ויקרא רבה לד ג על הלל שהיה ממחר אחר השיעור לבית המרחץ 'לעשות מצוה עם גופו', מובא בדברינו גומל נפשו איש חסד בפרשת בהר.

<sup>4</sup> גם מקור זה הוא בשבח עיון התפילה. ראו איך הוא מייצר נוסח חדש המשלב את הרשימה של רבי יוחנן לתוך רשימת "הקין הקיימת" של המשנה בפאה. שימו גם לב שהוא משאיר את "גמילות חסדים" במקומה ומשום מה לא מונה "הכנסת אורחים". והחתימה היא כמו במשנה: "ותלמוד תורה כנגד כולם". והנוסח שאנחנו אומרים בתפילת השחר לאחר ברכת התורה הוא שילוב נוסף שמוסיף את הכנסת כלה ולווית המת אבל משמיט משום מה את המגדל בניו לתלמוד תורה והדן את כל האדם לכף זכות.

<sup>5</sup> "תיתי לי", היינו "יבוא עלי", הוא ביטוי שנאמר על פי רוב לחיוב, היינו יבוא עלי דבר טוב משום שעשיתי כך וכך: "ישולם שכרי", מסביר שטיינזלץ. אבל יכול לבוא גם במשמעות שלילית, שאירע לי דבר רע משום שעשיתי כך וכך. ראו ביצה לו ב, שבת קלה א.

<sup>6</sup> חכמים משבחים עצמם על שקיימו מצוות מסוימות – ראו איך הליכה עם כיסוי ראש נמנית בחברת מצוות כמו: כיבוד שבת, תפילין וציצית. מה שחשוב לעניינינו הוא שזה מקור נוסף בשבח עיון תפילה. ראו גם אוצר מדרשים (אייזנשטיין) חופת אליהו: "ג' דברים

## מסכת ברכות דף נד עמוד ב – מביא לכאב לב?

ואמר רב יהודה: שלושה דברים המאריך בהן מאריך ימיו ושנותיו של אדם: המאריך בתפילתו, והמאריך על שולחנו, והמאריך בבית הכסא. והמאריך בתפילתו מעליותא היא? והאמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: כל המאריך בתפילתו ומעין בה סוף בא לידי כאב לב שנאמר: "תוֹחֶלֶת מִמְשָׁכָה מִחֶלֶה לֵב" (משלי יג.ב).<sup>7</sup> ואמר רבי יצחק: שלשה דברים מזכירים עונותיו של אדם, ואלו הן: קיר נטוי, ועיון תפילה, ומוסר דין על חבירו לשמים!<sup>8</sup>

- הא לא קשיא, הא - דמעין בה, הא - דלא מעין בה.<sup>9</sup>

והיכי עביד - דמפיש ברחמי.<sup>10</sup>

## מסכת בבא בתרא דף קסד עמוד ב – עבירה ללא מפלט

אמר רב עמרם אמר רב: שלש עבירות אין אדם ניצל מהן בכל יום: הרהור עבירה, ועיון תפילה, ולשון הרע.<sup>11</sup>

## חידושי הרשב"א בבא בתרא קסד עמוד ב – מי שאינו מעיין ומכוון את לבו

ועיון תפילה. פירושו כאן, שאינו מעיין ומכוון בתפילתו, וזהו שאין אדם ניצל מהם בכל יום.<sup>12</sup> ואפילו גדולי החכמים וכדאמרין בירושלמי במסכת ברכות (פרק ב הלכה ד): אמר ר' חייא: רובא מן יומיו לא כונית, אלא חד זמן אתית למיכונה והרהרית בליבי ואמרית מאן עייל לקמי מלכא קדמי: ארקביניה או ריש גלותא. שמואל אמר: אנא מניתי אפרוחיא. ר' אבון בר חייא אמר: אנא מניתי דמוסיא. אמר ר' מתניא: אנא מחזיק טיבו לרישי, כד מטי מודים כרע מן גרמוי.<sup>13</sup> ויש עיון תפילה שהוא מעיין ומכוון והכל ענין אחד, והוא שאמר בפרק מפנין

מביאין את האדם לידי עשירות: עיון תפילה, ומשא ומתן עם הבריות באמונה, ועלוב יהיה לאנשי ביתו. אך עדיין לא הסברנו, עיון תפילה זה מה פירושו? בפשטות יש לומר שהכוונה למי שמתרכז בתפילה ומכוון בתפילתו ועושה אותה תחנונים ולא קבע ולא כמצוות אנשים מלומדה. כמאמר המשנה במסכת אבות פרק ב משנה יג: "וכשאתה מתפלל אל תעש תפלתך קבע אלא רחמים ותחנונים לפני המקום ברוך הוא".

<sup>7</sup> מחלה כפועל ולא כשם עצם, היינו גורמת למחלת לב. ראו הפסוק המלא שם: "תוֹחֶלֶת מִמְשָׁכָה מִחֶלֶה לֵב וְעַץ חַיִּים תִּאָּוֶה בָּהָּ".  
החצי השני של הפסוק מדבר, כפשוטו, על הסיפוק וההנאה של האדם כאשר משאלתו שהיא 'עץ החיים' מתגשמת, בהשוואה עם התוחלת הממושכת. ראו הפרשנים על הפסוק: רש"י ודעת מקרא שהולכים יותר בדרך המוסר. ובאשר למילה "תוחלת" והקשר שלה לעניינינו, ראו רש"י על הדף שמסביר: "תוחלת - לשון תפילה, כמו ויחל משה (שמות ל"ב)", היינו לשון חילוי. ראו דברינו [אוחלה לאל](#) בראש השנה.

<sup>8</sup> כך גם מובא בשם רבי יצחק בגמרא ראש השנה טז ע"ב במסגרת ריכוז אמירות של רבי יצחק שלא בהכרח קשורות זה בזה. שם צמודה לאמירה זו של רבי יצחק על עיון תפילה כאחד מהדברים שמזכירים את עוונותיו של האדם, האמירה: "אין דנין את האדם הלא לפי מעשיו של אותה שעה, שנאמר: כי שמע אלהים אל קול הנער באשר הוא שם". אז אולי "קול נער באשר הוא שם" היא תפילה ראויה, אבל לא "עיון תפילה". אבל כאן בגמרא ברכות, מוצמדת אמירתו של רבי יצחק בגריעות העיון בתפילה לאמירתו של רבי חייא בר אבא בגריעות המאריך בתפילה ומעיין בה. ואת שתיהן מעמתת הגמרא עם דרשתו של רב יהודה בשבח המאריך בתפילה. מכאן שיש לכאורה קשר בין עיון תפילה ואריכות התפילה, אך בקריאה מדוקדקת של דברי ר' חייא: "המאריך בתפילתו ומעיין בה" מצוי הפתרון.

<sup>9</sup> בפשטות ניתן לומר שיש עיון רך של ריכוז בתפילה ומחשבה על מה שאדם מוציא מפיו – וזה עיון תפילה חיובי. ויש עיון תפילה "קשה" – שלילי, של יצירת תלות וציפייה למענה מידי שעשוי גם להגיע עד כדי הטחת דברים. אך רש"י מסביר שעיון התפילה השלילי הוא מי ש"אומר בלבו שתיעשה בקשתו לפי שהתפלל בכוונה". וסופו שהוא בא לכאב לב – "שאין בקשתו נעשית". ראו גם פירוש רש"י שם מדוע עיון תפילה גורם להזכרת עוונותיו של המתפלל והמעין בתפילתו: "מזכירין עוונותיו - שעל ידיהן מפשפשים למעלה במעשיו, לומר: בוטח זה בזכותי, נראה מה הם". ראו גם דברי עקידת יצחק ([רבי יצחק עראמה](#) מאה 15 ספרד) דברים שער צז: "כי בבקש אדם בתפילתו אשר ייטב לו או בעברו במקום סכנה או במסור דין על חברו, גורם שיבוקש פנקסו ויזכרו מעשיו". ראו הביטוי "נתבקר פנקסו" בבראשית רבה מא א ופד יב, בקשר ליעקב. שם, פותחים את פנקסו של האדם בשמים ורואים שמצבו לא הכי הכי. אצל יעקב משום שאיחר את נדרו, וכאן משום שמרעיש שמים וארץ ומצפה שמיד יענו לו.

<sup>10</sup> ואיך יאריך בתפילתו כהוגן ויעיין בתפילתו כראוי? ירבה בשפוף שיח, בתחנונים ובבקשת רחמים בלי לצפות למענה מידי ולגמול. ראו פירוש חפץ ה' ([ר' חיים בן עטר](#) הידוע יותר מפירושו [אור החיים](#) על התורה) שמסביר: "דמפיש ברחמי דהיינו שירבה בתפלות ותושבחות של שומע תפלה" ומזכיר את שלמה המלך שאמר כ"ד רגנות בחנוכת המקדש ולא נענה (שבת ל ע"א) וכן את משה ב"ואתחנן" שלא נענה.

<sup>11</sup> גם במקור זה משתמע שעיון תפילה הוא דבר לא רצוי שאדם נכשל בו כל יום, בדומה ללשון הרע והרהורי עבירה הצמודים לו. ראו בגמרא שם בדין לשון הרע שלא לומר גם דברים טובים על האדם: "לעולם אל יספר אדם בטובתו של חברו, שמתוך טובתו בא לידי רעתו", אז אולי גם כאן יש קו דק ועדין בין עיון תפילה חיובי לשלילי. כוונת יתר בתפילה ("רפאנו ונרפא") עשויה להיות לא ראויה (למה אני עדיין חולה). ראו פירוש רבינו גרשום על הדף: "ועיון תפילה - שמחשב בדעתו איכוון בתפילתי שיעשו לי רצונו. והיינו שדומה שמנסה לבוא ברוך שמו". ופירוש רשב"ם שם: "עיון תפילה - יש מפרשין שלאחר שהתפלל דן בלבו שישלם לו הקב"ה שכרו ויעשה הקב"ה צרכיו וישמע תפילתו לפי שהתפלל בכוונה". אבל פרשנים אחרים שם על הדף, מציעים פירוש שונה כדלהלן.

<sup>12</sup> ניצול במובן שנכשל או שמן הראוי שיענש על זה ובכ"ז מצילים אותו מעונש.

<sup>13</sup> עיון תפילה שאדם לא ניצל ממנו ונכשל בו תדיר, הוא דווקא מי שאינו מעיין בתפילתו, מי שממלמל את מילות התפילה כמצוות אנשים מלומדה ואינו מכוון בתפילתו. רשב"א נעזר כאן בקטע מתלמוד ירושלמי שדן בדבריו של ר' ירמיה שאמר ב"שם ר' אֶלְעָזָר שמי שהתפלל ולא כיוון לבו, אם אינו בטוח שיוכל לכוון את לבו בפעם השנייה, אל יתפלל. לחיזוק דעה זו מביא הירושלמי סדרה של תלמידי חכמים שמודים שאינם מכוונים כראוי בתפילתם: ר' חייא הגדול מודה שממיו לא כיוון בתפילה ופעם אחת שכיוון התחיל לחשוב מי משתחוה לפני המלך קודם: ראש גלותא או הממונה עליו. שמואל מודה שבשעת התפילה ספר אפרוחים. רבי

(שבת קכז א) שלושה דברים אדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקדש קיימת לו לעולם הבא עיון תפילה וכו'. ובפרק כל כתבי הקדש (שבת קיח ב) תיתי לי דקיימי עיון תפילה.<sup>14</sup>

**מים ביניים הבאים בסעודה:** אם נסכם את הנאמר עד כאן נראה שיש שלושה מצבים של "עיון תפילה". הראשון, וודאי חיובי, של מי שמכוון ומעיין בתפילתו כראוי ומשמש לפני קונו "כעבד המשמש את רבו שלא על מנת לקבל פרס" (אבות פרק א משנה ג). התפילה באה ממעמקי הלב, מסייעת לאדם לפרוק את לבו, אבל אין הוא מצפה לגמול מידי אם בכלל ואינו יוצר קשר ישיר בין התפילה ובין הקורות אותו. בקצה השני נמצא מי שמקשה בתפילתו, מאריך ומפרט את כל צרכיו, בטוח בצדקתו ו"מגיע ל", ועושה חשבונות עם הקב"ה. זה עיון התפילה השלילי שנזכר בגמרא ברכות נד הנ"ל ובדברי רבי יצחק על שלושה הדברים שמזכירים את עוונותיו של האדם. למצב זה משייכים מקצת הפרשנים גם את דבריו של רב עמרם בגמרא בבא בתרא: "שלוש עבירות אין אדם ניצל מהן בכל יום: הרהור עבירה, ועיון תפילה, ולשון הרע". לשיטת פרשנים אלה, יש רק שני מצבים. באים התוספות, רשב"א, ריטב"א ור"ן ויוצרים על בסיס האמירה של רב עמרם, בדגש על המילה "ניצול", מצב שלישי. מצב ביניים של מי שלא מעיין בתפילתו ולא מצליח לכוון כראוי ("עיון תפילה" במובן שהוא לא מתקיים), אבל גם לא עושה חשבונות עם הקב"ה. אדם ישר שמכיר בחולשותיו. אדם שסופר אפרוחים ולבנים בשעת התפילה וחושב על עסקיו, בני משפחתו וכו'. מצב כזה אינו מגונה, אדם "ניצל" ממנו משום שזה טבעו כפי שהוא "ניצל" מהרהורי עבירה ומלשון הרע שמי לא נכשל בהם. אין חלוקת ציונים על מצב זה רק דיון בהלכה אם ב"עיון תפילה" שכזה ראוי לחזור ולהתפלל או לא. ואגב כך, והירושלמי שהם מביאים ממסכת ברכות, אנו למדים על חכם בבלי, רב יהודה, שמעיד על עצמו שקיים עיון תפילה, מול התלמוד הארץ ישראלי שמביא חכמים (כולל שמואל הבבלי) שמודים ולא בושים שאינם מצליחים להגיע לדרגה זו. והם שנותנים לנו עידוד לעיין כראוי בתפילותינו ולא לחשוש אם לא נצליח.<sup>15</sup>

## מסכת ברכות דף לב עמוד ב

אמר רבי חנין אמר רבי חנינא: כל המאריך בתפילתו אין תפילתו חוזרת ריקם. מנא לך - ממשנה רבינו שנאמר: "ואתפלל אל ה' ", וכתוב בתריה: "וישמע ה' אלי גם בפעם ההיא". איני? והא אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: כל המאריך בתפילתו ומעיין בה - סוף בא לידי כאב לב, שנאמר: "תוחלת ממושכה מחלה לב", מאי תקנתיה - יעסוק בתורה, שנאמר: "ועץ חיים תאווה באה", ואין עץ חיים אלא תורה, שנאמר: "עץ חיים היא למחזיקים בה!"<sup>16</sup>

בן בר חייא ספר אבני בנין, ורבי מתניה אמר: "אני מחזיק טובה לראשי שכאשר הייתי מגיע למודים, היה כורע מעצמו". גם גדולי תלמידי החכמים, לא ניצלו מחוסר תשומת לב של כוונה ועיון בתפילה (ולפיכך אין טעם שמי שהתפלל ולא כיוון לבו, יחזור ויתפלל משום שאין שום ביטחון שיוכל לכוון את לבו טוב יותר בפעם השנייה).

<sup>14</sup> רשב"א מסכים שעיון התפילה שאדם ניצל ממנו הנזכר בגמרא בבא בתרא אינו עיון התפילה הרצוי והחיובי הנזכר בשתי הגמרות במסכת ראש השנה בהן פתחנו. זה מצב חדש של אדם "שאינו מעיין ומכוין (כראוי) בתפילתו". באופן דומה מפרש כאן ריטב"א שמדגיש שגמרא בבא בתרא איננה בשיטת רבי יצחק (בגמרא ראש השנה טז ובגמרא ברכות נד לעיל) שאומר: "שלושה דברים מזכירין עוונותיו של אדם", שעיון תפילה הוא אחד מהם. הוא אמנם מסכים שיש גם "עיון תפילה" שלילי ושהמונח הזה הוא במשמעות דואלית, וכדבריו שם: "אלא ודאי אלו הן לשון אחד בעניינים חלוקים: דעיון תפילה שאמרו שמזכירין עוונותיו של אדם הוא שמעיין ומצפה לתפילתו שתתקיים ויעשה שאלתו שהוא כדאי שלא תהא תפילתו חוזרת ריקם, ולפיכך ראוי להזכיר עוונותיו. ולא עוד אלא שאינו מתפלל מאהבה ולעבודת ה'. ועיון תפילה ששכרו מרובה, היינו שמכוין ומעיין בתפילתו כראוי לעשותה בכוונה גדולה". אבל דברי רב עמרם בגמרא בבא בתרא אינו עיון התפילה השלילי, אלא מצב אחר, ובלשונו של ריטב"א: "אמרו בכאן שזה דבר רחוק שיוכל אדם לכוין בכל תפילותיו מראש ועד סוף שלא ירהר בדברים בטלים, ועל זה אמרו שאין אדם ניצל ממנו בכל יום". לגישה זו יש לצרף את תוספות שבת קיח ע"ב ד"ה עיון תפילה (שאולי הוא קדם לכולם) וכך גם בפירוש חידושי הר"ן כאן. פרשנים אלה רואים במילה "ניצל" שבגמרא בבא בתרא עניין חיובי שלמרות שאין האדם מעיין כראוי בתפילתו, הוא ניצל מגריעות זו. אבל ברור שגם הם מסכימים שיש עיון תפילה שלילי והוא שנזכר בגמרא ברכות נד בהקשר עם הפסוק במשלי: "תוחלת ממושכה מחלה לב" ועם אמירתו של רבי יצחק: "שלושה דברים מזכירים עוונותיו של אדם".

<sup>15</sup> מספרים שפעם אחת באו שני "משכילים" לרבי לדון (להתכתש) בענייני כוונה בתפילה. אנחנו מתפללים רק כאשר נחה עלינו הרוח, אמרו המשכילים לרבי, רק כאשר "נחה עלינו הרוח" ואנחנו רואים שתפילתנו תהיה כנה ולא מצוות אנשים מלומדה, רק אז אנחנו עומדים להתפלל. יפה, ענה להם הרבי, מותר לשאול כמה פעמים "נחה עליכם הרוח" בשנה האחרונה? כמה פעמים זכיתם לתפילה בכוונה? לא הרבה, הם ענו, אולי ארבע-חמש פעמים. אני, ענה להם הרבי, מתפלל כל יום בין אם נחה עלי הרוח ובין אם לא. כך קבעו חכמינו שלוש פעמים ביום. ברוב הפעמים לא נחה עלי הרוח, הוסיף, אבל אני יכול להבטיחכם שזכיתם לתפילה בכוונה ובשאר רוח הרבה יותר פעמים מארבע-חמש בשנה.

<sup>16</sup> יש כאן חזרה על גמרא ברכות נד שכבר ראינו לעיל, אבל עם כמה הבדלים "דקים". ראשית, לשבח התפילה באריכות יש כאן סיוע גדול ממש. הוא משה שמחד גיסא טבע את התפילה הארוכה ביותר: ארבעים יום וארבעים לילה; ומאידך גיסא את התפילה הקצרה ביותר: "אל נא רפא נא לה". ראו דבריו **תפילה קצרה או ארוכה** וכן **אל נא רפא נא לה** בפרשת בהעלותך. שנית, אגב תמיהת הגמרא על שבח התפילה הארוכה, היא נדרשת לחצי השני של הפסוק (ראו הערה 7 לעיל) ומציעה פתרון של המרת אריכות התפילה וכאב הלב שבא בעקבותיה בעיסוק בתורה. ובאנו לנושא הרחב של תפילה מול לימוד תורה שהוא עניין לעצמו.

- לא קשיא, הא - דמאריך ומעיין בה, הא - דמאריך ולא מעיין בה.<sup>17</sup>  
אמר רבי חמא ברבי חנינא: אם ראה אדם שהתפלל ולא נענה, יחזור ויתפלל, שנאמר: "קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה'".<sup>18</sup>

### תפארת ישראל יכין קידושין פרק ד – חשיבות התפילה והסכנה שבעיון תפילה

עתה נבוא לפרש המשנה, שרבי מאיר אמר שלעולם ילמד אדם אומנות נקייה וקלה.<sup>19</sup> ואם כן, יהיה לו השתדלות נאה להצלחתו.<sup>20</sup> אבל לא יאמין שההשתדלות לבד תצליחהו, רק גם בכוחות הטבע של העניינים תליא מלתא ... ויתפלל להקב"ה שיסיר מלפניו דברים המונעים בטבע את הצלחתו ויסייעו ברחמיו וחסדיו להצלחתו. אבל עכ"פ, לא יחשוב שעבור תפילתו ישנה הקב"ה כל סדרי הטבע ... דמלבד שזה מזכיר עונותיו של אדם, דזהו בכלל עיון תפלה [ראש השנה ט"ז ב'], מלבד זה מסוכן לו מחשבה כזאת, שכשיראה שעם כל התאמצותו בתפילה אפילו הכי לא נעשה בקשתו, יוכל להתרפה חלילה מלהאמין בהשגחתו יתברך.<sup>21</sup>

### מחלקי המים

**מים אחרונים:** נושא עיון תפילה קשור כפי שראינו באריכות התפילה ובמה שחז"ל גם מכנים ריבוי התפילה. ראו המדרשים על חנה שהרבנה להתפלל: "חנה על ידי שריבת בתפילה קיצרה בימיו של שמואל" (ירושלמי תענית פרק ד הלכה א). ושם גם גישה הפוכה בשם אותו ר' לוי: "שכל המרבה בתפילה נענה". ראו דברינו [תפילת חנה](#) בראש השנה. נושא נוסף שקשור למכלול הגישה לתפילה הוא הוספת תפילות למתכונת שקבעו חז"ל. ראו אמירתו של רבי יוחנן: "ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו. למה? שאין תפילה מפסדת" (ירושלמי ברכות פרק א הלכה א). ראו הדף [ולואי ויתפלל אדם כל היום](#) בדפים המיוחדים.

<sup>17</sup> גם כאן, תשובת הגמרא דומה לזו שבברכות נד לעיל, אך שימו לב ללשון: "דמאריך ומעיין בה", מול קיצור הלשון: "דמעין בה" לעיל. מן הסתם זה עניין של 'ריהטא דלישנא' והבדל דק של עריכה (והשמטה?), אבל התוספת: "דמאריך ומעיין" היא דיוק על דברי רבי חייא בר אבא על "כאב הלב" של עיון תפילה. אריכות התפילה יחד עם העיון המתקשה הם הבעיה. ראו סוף הערה 8 לעיל.

<sup>18</sup> תוספת זו החותמת את הסוגיה כאן, היא בוודאי הבדל גדול בהשוואה עם הסוגיה המקבילה בברכות נד. אחרי כל הדיון באריכות ועיון התפילה, מביאה הגמרא בפשטות את דברי רבי חמא ברבי חנינא בשבח ריבוי התפילה, עד כדי חזרה להתפלל שנית אם האדם לא נענה בתפילתו! ובמדרש תהלים על הפסוק: "פָּנָה אֵלַי וְחַנּוּנִי כִּי יִחַיד וְעָנִי אָנִי" (כח טז) כתוב: "אמרו חכמים: נתפלל ולא נענה, יחזור ויתפלל ויקוה להקב"ה, ואל יבוש בקויו, שנאמר: חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה'". אלא שהדברים אינם כה פשוטים. ראו גמרא ברכות שני דפים קודם, ל ע"ב: "רבי אליעזר: לעולם ימוד אדם את עצמו, אם יכול לכון את לבו - יתפלל, ואם לאו - אל יתפלל". ובירושלמי ברכות פרק ב הלכה ד, דברי ר' ירמיה בשם ר' אלעזר שכבר ראינו לעיל ברשב"א: "נתפלל ולא כוין לבו, אם יודע שהוא חוזר ומכוין את לבו יתפלל ואם לאו אל יתפלל" ועל זה באו דברי החכמים לעיל שמודים שאין הם מכוונים כראוי בתפילתם. ולהלכה ראו רמב"ם הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק י הלכה א וכן שולחן ערוך אורח חיים הלכות תפלה סימן קא סעיף א ודברי הרמ"א שם: "והאידנא אין חוזרין בשביל חסרון כוונה, שאף בחזרה קרוב הוא שלא יכוין, אם כן למה יחזור".

<sup>19</sup> ראו משנה מסכת קידושין פרק ד משנה יד החותמת את המסכת: "... רבי מאיר אומר: לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקייה וקלה ויתפלל למי שהעושר והנכסים שלו, שאין אומנות שאין בה עניות ועשירות שלא עניות מן האומנות ולא עשירות מן האומנות אלא הכל לפי זכותו". צריך ללמד את הבן אומנות על מנת שיתפרנס, וצריך גם לדעת ש"הכל לפי זכותו". זכותו של הבן, בפשטות. זכות זו בא פירוש תפארת ישראל לבאר. ולימוד אומנות (מקצועות ליבה?) הוא בגדר "חפצי שמים" ומותר גם בשבת. ראו גמרא שבת קנ ע"א: "תנא דבי מנשה: משדכין על התינוקות ליארס בשבת, ועל התינוק ללמדו ספר וללמדו אומנות. - אמר קרא ממצוא חפצך ודבר דבר, חפצך - אסורים, חפצי שמים - מותרין". ורש"י שם: "ללמדו אומנות - דהא נמי מצוה היא, דכל שאינו מלמדו אומנות מלמדו לסטות".

<sup>20</sup> הצלחה נאה בעקבות השתדלותו.

<sup>21</sup> סוף דבר, אדם צריך להגיע לשיווי משקל בין השתדלותו בפרנסה ובלמוד אומנות לשם כך, ובין ביטחון בסייעתא דשמיא. לשם כך, צריך האדם גם להתפלל לקב"ה: "שיסיר מלפניו דברים המונעים בטבע את הצלחתו ויסייעו ברחמיו וחסדיו להצלחתו", אחרי או לצד כל המאמצים וההשתדלויות שלו כדרך העולם. אבל בה בעת הוא צריך להסיר כל מחשבה "שעבור תפילתו ישנה הקב"ה כל סדרי הטבע" ("כל" כאן הוא במשמעות כל שהוא, לא "הכל"). מחשבה כזו היא "עיון תפילה" מהסוג השלילי, שסופה להתהפך מאמונה לחוסר אמונה, כאשר יראה האדם שסדרי הטבע והעולם לא משתנים עקב תפילתו. ראו בהקשר זה גם את דברי פירוש העמק דבר על הפסוק שאומר אברהם לקב"ה בבראשית יח כז, בתפילתו על סדום: "... הֲנֵה נָא הוֹאֲלֵתִי לְדָבָר אֵל אֲדֹנָי וְאֲנִי עֹפֶר וְאֶפְרָי". אברהם, מסביר העמק דבר, לא בא בזכות אבותיו (שזה "עפר" לפי הצעתו שם) ולא בזכות דור הבנים שעתיד להקים (שזה "אפר" לשיטתו, ראו הסבר שם במקור), אלא: "כשבא אברהם אבינו לערוך תחינה, בא בענות צדק, לומר שאינו בא בעיון תפילה - לומר שמקוה שיקובל תפילתו בזכות אבותיו או עטרת הבנים. לא כן אנכי, הנני עפר ואפר בלי יחס ומעלה רק חסד הנני מבקש". גם כאן "עיון תפילה" כזה שמסתמך על דור האבות מחד גיסא או דור הבנים מאידך גיסא, הוא פסול. אבל בין השיטין אפשר למצוא את "עיון התפילה" החיובי שמתבטא בעמידת האדם בתפילה לפני קונו כמות שהוא בלי שום גינונים, ייחוס ומעלה. גם לא בגין מעשים טובים ומצוות שעשה. "רק חסד אני מבקש". זה עיון תפילה המזוכך עפ"י הנצי"ב.